

## نی جفتی (جفته) ساز اصیل موسیقی ۲۴ مقوم (مقام) شوستر

میلاذ خیاط<sup>۱</sup>

مسعود ولی عرب<sup>۲</sup>

### چکیده

در میان ایرانیان، موسیقی بخشی از زندگی اجتماعی بود و در اوقاتی چون مراسم عروسی، سوگواری، جشن ها و اعیاد مذهبی موسیقی نواخته می شد و مردم می توانستند در آن شرکت داشته باشند. آلات موسیقی که در دوران صفویه به کار می رفت با آنهایی که قرن ها در ایران مورد استفاده بودند تفاوت چندانی نداشتند و شکل و ظاهر آنها از روی تصاویر نوشته ها و نقاشی های دیگر برای ما به خوبی شناخته می شود. یکی از این سازها ساز نی جفته (یا نی جفتی) شوستر است که در شوستر با توجه به اشکال به دست آمده در اطراف شوش و شوستر قدمتی بسیار زیاد دارد اما امروزه با پیشرفت موسیقی و فراگیر شدن سبک های موسیقی غربی و همچنین سازهای موسیقی غربی در ایران و گرایش جوانان به این نوع سبک های موسیقی، خطر از بین رفتن و فراموشی سازهای محلی که امروزه کمتر مورد استفاده قرار می گیرند بسیار اهمیت دارد. همین امر موجب شده تا روز به روز خطر فراموشی ساز نی جفتی و امسال این سازهای باستانی را تهدید کند همان طور که اشاره شد با توجه به اسنادی که در زیر به آن اشاره می شود به احتمال قوی شوستر اولین زادگاه ساز نی جفته یا نی جفتی است که از این منطقه که روزگاری نه چندان دور از شهر های مهم خاورمیانه بوده، به دیگر نواحی ایران و جهان صادر شده است همانند پارچه های افسانه ای شوستر پرند، پرنیان، دیبا و ... می باشد.

**واژگان کلیدی:** شوستر، نی جفته (جفتی)، ۲۴ مقوم (مقوم)، ثبت ملی، سازهای محلی.

۱. کارشناسی ارشد عمران، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوستر و سما و پژوهشگر فرهنگ محلی شوستر.

۲. دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام و پژوهشگر تاریخ محلی شوستر.

## مقدمه

امروزه با پیشرفت موسیقی و فراگیر شدن سبک‌های موسیقی غربی و همچنین رواج سازهای موسیقی غربی در ایران و گرایش جوانان به این نوع سبک‌ها موسیقی، خطر از بین رفتن و فراموشی سازهای محلی که امروزه کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرند بسیار مورد توجه است. همین امر موجب شده تا روز به روز خطر فراموشی ساز نی جفتی و امثال این ساز احساس شود.

شهرستان شوشتر در استان خوزستان و در جنوب غربی کشور ایران قرار دارد. در بین ۴۸ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۱۲ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ و عرض ۳۱ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۲۶ دقیقه از نصف النهار گرینویچ و ارتفاع متوسط ۱۵۰ متر واقع شده است.<sup>۱</sup>

مراحل تولید و ساخت نی جفته شوشتری دشوار و پرهزینه است و سود اندکی برای سازندگان آن حاصل می‌شود، به دلیل سختی بالای کار، خصوصاً پیدا کردن نی مورد استفاده در ساخت این ساز بسیار دشوار است (از هر ۱۰۰۰ نی ۱ عدد مورد نظر استاد کار است) آن هم در کوهستان و یا مکان‌هایی که دسترسی به آنها دشوار است به همین دلیل اساتید سازنده این رشته دچار عارضه‌هایی نظیر پا درد و کمر درد می‌گردند و جوانان نیز راغب به ادامه فعالیت در این حرفه نیستند، به همین دلیل این صنعت سنتی رو به زوال است. نوازندگان این ساز باستانی و کهن در کل ایران به تعداد انگشتان دست هم نمی‌رسند و طبعاً با از بین رفتن اساتید و نوازندگان چیردست نی جفتی فناوری ساخت و تولید نی جفته شوشتری نیز رو به فراموشی می‌رود.

امروزه نیز در نواحی مختلف کشورمان مانند کردستان، ایلام، بوشهر، بندرعباس و ... این ساز دیده می‌شود. فن آوری ساخت نی جفته شوشتری فن آوری است که به مرور زمان در حال فراموشی است و حفظ و احیای آن امری بسیار مهم و مورد توجه است. لازم به ذکر است آوازه‌های شوشتر امروزه معمولاً با ساز تار و تنبک یا نی جفته و تنبک همراهی می‌شود<sup>۲</sup> اما در اصل قطعات شوشتری باید با ساز نی جفتی و دایره شوشتری اجرا شود.

۱. میلاد خیاط، محمدابراهیم عقیقی، (۱۳۹۵). مدلسازی توسعه شهری با استفاده از سنجش از دور و GIS.

تهران: ماهواره، ص ۵.

۲. کیوان پهلوان، فرهنگ گفتاری در موسیقی ایران (بخش استان خوزستان)، تهران، آرون، ۱۳۹۳، ص ۴۷.

تصویر نی جفته (نی جفتی) شوشتری.



زادگاه ساز نی جفتی شوشتری با توجه به رپرتوار موسیقی محلی شوشتر که تمام قطعات با این ساز اجرا می‌شده است و همچنین آثار به دست آمده در خوزستان به احتمال قریب به یقین از شوشتر است اما با توجه به اشتراکات فرهنگی و همچنین جمله معروف هنر حد و مرز نمی‌شناسد این ساز به دیگر مناطق نیز فرستاده شده است.

به گفته دکتر کیوان پهلوان پژوهشگر برجسته موسیقی رپرتوار موسیقی شوشتر تماما بر روی ساز نی جفته است و این دلیلی بر قدمت این ساز کهن در شوشتر است.<sup>۱</sup>

۱. برنامه مختص موسیقی تولید شبکه ۴ صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران.

انواع گوناگون این ساز امروز در برخی نواحی ایران، چون کردستان، کرمانشاه، شمال و جنوب خراسان، ایلام، خوزستان، هرمزگان، بوشهر و بعضی از مناطق ترکمن صحرا رایج است. با نام هایی چون دوزله، دو سازه، قُمشَه، دو نی، نی جفتی، جفتی، نی جفته، نی جفتک، جفته، قلم جفتی نیز مشهور است. در حال حاضر تنها استاد حمید رضا شعبان از نوازندگان خوزستان روش ساخت ساز نی جفته شوستر را به طور کامل اشراف دارد و در حال آموزش به ۲ نفر از مشتاقان این رشته بومی شوستر است.

### موسیقی ایران

موسیقی یکی از برجسته ترین جلوه های هنر است و هنر نیز یکی از عناصر مهم و ارزشمند فرهنگ بشری است. پس می توان گفت موسیقی جایگاه شایان توجهی در فرهنگ ما دارد.<sup>۱</sup> در میان ایرانیان، موسیقی بخشی از زندگی اجتماعی بود و در اوقاتی چون مراسم عروسی، سوگواری، جشن ها و اعیاد مذهبی موسیقی نواخته می شد و مردم می توانستند در آن شرکت داشته باشند. و به نوعی می توان گفت موسیقی با فرهنگ مردم ایران عجین شده است. آلات موسیقی که در دوران صفویه به کار می رفت با آنهایی که قرن ها در ایران مورد استفاده بودند تفاوت چندانی نداشتند و شکل و ظاهر آنها از روی تصاویر نوشته ها و نقاشی های دیگر برای ما به خوبی شناخته می شود.<sup>۲</sup>

### موسیقی محلی ایران

بین موسیقی های محلی و قومی از یک سو و موسیقی ملی و دستگاهی ما رابطه تاریخی و فکری تنگاتنگ وجود دارد.

صحبت های استاد کیوان ساکت از بزرگ نوازندگان کشور در مورد موسیقی اقوام مختلف ایران: همواره اعتقاد من این بوده که گنجینه ای که به نام ردیف موسیقی ملی ایران، این کهن دیار، به عنوان یک میراث فرهنگی و البته به صورت شفاهی و سینه به سینه، نسل به نسل به ما رسیده است برگرفته از الحان و نغمه هایی است که اقوام ایرانی در طول سالیان سال در سینه و روح خود ساخته و پرداخته اند. از این میان نام هایی چون دشتستانی، گیلکی، شوستر، آذربایجانی، بختیاری و... گواه این مدعاست.<sup>۳</sup>

### موسیقی محلی شوستر

اهمیت موسیقی بومی در جامعه با توجه به رشد فزاینده ی تحقیق و پژوهش در دهه ی اخیر جایگاه والایی پیدا کرده است. برای شناخت هر نوع موسیقی، نخست باید عوامل و وسایلی را که در شکل گیری

۱. کاظم پوره، هویت موسیقی شوستر، اهواز، نشرالیم، ۱۳۹۵، ص ۲۰.

۲. علی بحرانی پور، مسعود ولی عرب، تاریخ شوستر از ورود اسلام تا پایان حکومت خاندان سادات مرعشی، اهواز، تراوا، ۱۳۹۳ ص ۹۷.

۳. کاظم پوره، هویت موسیقی شوستر، ص ۶

آن موسیقی نقش دارند، مورد شناسایی قرار داد. این عوامل شامل سازها، نقش طبیعت، نوع معیشت و منطقه جغرافیایی و... است که هر کدام در ساختار موسیقی شوشتری بی تأثیر نبوده‌اند و بعد از شناخت آن عوامل، می‌توان تعریف جامع و کاملی، از موسیقی این سامان بیان کرد.

موسیقی در تمدن‌های کهنی مانند شوشتر بخش جدایی ناپذیری از زندگی مردم بوده است و پدیده‌های متفاوت فرهنگ بومی منطقه، آمیخته با اشکال بی نهایت متفاوت آواها و سرشار از غنای ذاتی است. در واقع موسیقی شوشتر بازمانده‌ای از تاریخ بومی و عملکرد تاریخی نیاکان منطقه است و در مسیر سعی در گردآوری و حفظ این عناصر و مراحل بعدی یعنی شناخت و دگرگون کردن آنها و خلق آثار جدید با ماهیت بومی انسانی، مسلماً بخشی از هویت هوشمندانه سرزمین کهنان ایران را دوباره شناسایی و بارور می‌گردانیم<sup>۱</sup>. موسیقی شوشتر نیز مانند موسیقی جنوب ایران الهام از طبیعت تفتیده و گرم این منطقه، سرشار از شور و نیرو و حرارت است. این موسیقی در استان‌های هرمزگان، بوشهر و خوزستان رایج است. موسیقی جنوبی ریتمی شاد دارد.

شوشتر، یکی از شهرهای باستانی و نمایش‌دهنده‌ی ریشه‌های تاریخی فرهنگ دیرین جامعه ماست. هنوز هم این شهر اسناد معتبری از این ادعا را در چهره ظاهری و ساختاری و همچنین در گویش محلی خود حفظ کرده است. بسیاری از سفرنامه نویسان قدیم، برای نمونه ابن حوقل، ناصر خسرو و ابن بطوطه، درباره دیدار خود از شوشتر یاد کرده‌اند. با نگاهی علمی و روشمند، می‌توان از این ادعا دفاع کرد که شوشتر از جهت مطالعات جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی تاریخی، یکی از شواهد مهم تاریخ و فرهنگ و هویت مردم ایران است<sup>۲</sup>

با نگاهی به اسناد تاریخی تا حدودی می‌توان به پیشینه کهن موسیقی در بین شوشتری‌ها پی برد. در کتاب عالم‌آرای عباسی نوشته اسکندر بیک ترکمان که در دوره صفویه تألیف گردیده است چنین می‌خوانیم: «چون حضرت شاه مکان از مناهی اجتناب تمام می‌نمود ارباب طرب را در نظر شریعت وقعی و اعتباری نمانده بود و جمعی که ملازمت اشراف داشتند اخراج فرمود، سوای استاد حسین شوشتری بلیانی را...»<sup>۳</sup>

همچنین **عبدالله جزایری** مورخ و شاعر برجسته جنوب ایران در عهد نادرشاه افشار در کتاب **تذکره شوشتر** در بخش معرفی دانشمندان شوشتری در دوره صفویه چنین می‌گوید: «خواجه افضل بن خواجه علی، او در مبادی حال بعد از تحصیل مقدمات، به اصفهان رفته و در مدرسه شاه حجره گرفته

۱. مهشید نقاش پور، موسیقی شوشتری، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۶، ص ۹.

۲. کاظم پوره، هویت موسیقی شوشتر، ص ۲۳.

۳. همان منبع، ص ۴۱.

هشت سال در آنجا مقیم بود و در علم موسیقی و تألیف نغمات نظیر نداشت و اهل این فن در مشکلات خود به او رجوع می نمودند و ....»

استاد علی اکبر دهخدا در لغت نامه خود علاوه بر اینکه چند صد لغت قدیمی ایرانی همچون پیاله را لغت محلی شوشتی می داند، لغت «ردیف» را که کاربرد بسیاری در شعر و موسیقی دارد یک لغت محلی شوشتی دانسته و همچنین در مورد لغت «راسته» که یکی از مقام های آوازی دستگاه محلی شوشتی است نیز چنین نظری دارد.<sup>۱</sup>

در مورد موسیقی غنی شوستر ایرج افشار سیستانی در کتاب خوزستان و تمدن دیرینه آن چنین می نویسد: «شوستر بر روی تمام دستگاه های موسیقی ایران آهنگ های محلی دارد و برای هر کدام از دستگاه های ایران یک ردیف محلی در شوستر اجرا می شود، مایه شوشتی را اگر شوشتی ها بخوانند اصل آهنگ است، زیرا همان مایه شوشتی با اشعار محلی خوانده می شود و گیراتر است. بر هر دستگاه موسیقی ایران، شوستر یک ردیف محلی موافق همان دستگاه را دارد، جز آذربایجان، به ویژه تبریز. گمان نمی رود در هیچ یک از شهرهای ایران روی دستگاه های موسیقی ایران این قدر ردیف محلی داشته باشند. در هر شهری تنها بر روی یک یا دو دستگاه از موسیقی ایران ردیف محلی دارند، یعنی آواز محلی را موافق یک یا دو دستگاه می خوانند، اما در شوستر موافق همه دستگاه ها آهنگ محلی دارند. اغلب باغبان ها، بافنده ها، معمارها و بیشتر مردم در شوستر، موسیقی را خوب می دانند و محلی خوب می خوانند»<sup>۲</sup>

استاد محمدرضا لطفی نیز در این خصوص اعتقاد دارد که: «مایه شوشتی به لحاظ گستردگی زیاد، در مناطق مختلف همچون لرستان، فارس، کرمانشاه و همدان تأثیرگذار بوده و به شیوه ای متفاوتی اجرا گردیده است و بسیاری از آهنگ های محلی آنان نیز در شوشتی اجرا شده است.»<sup>۳</sup>

**موسیقی در خانواده های بومی شوستر** به صورت میراثی گران بها نسل به نسل و سینه به سینه یا به بیان دیگر به صورت نقل و قولی تا امروز حفظ و نگهداری شده است. قدمت حضور نغمه های باقی مانده از گذشتگان، دلیلی بر صحت این موضوع است؛ زیرا مردم این شهر برای موسیقی خویش ارزش و منزلت فراوانی قائل اند. در گذشته نوازندگان و خوانندگان بسیاری در شهر فعالیت داشته اند که نسل امروز هر آنچه را که دارد، مدیون تلاش های آنان است. هر چند از آن نسل قدیمی، تنها چند تن باقی مانده اند، اما در زمینه ی قدمت و سوابق موسیقی فعلی شوستر، نمی توان نظر قطعی داد و یا حدود آن را تخمین زد؛ ولی بدون شک بر اساس آنچه از سال های بسیار دور روایت شده موسیقی شوستر

۱. کاظم پوره، هویت موسیقی شوستر، ص ۴۰.

۲. همان منبع، ص ۴۲.

۳. همان منبع، ص ۴۳.

قدمت تاریخی دارد و بر اساس سندی نمی‌توان گفت این نغمه‌های محلی از قرن‌ها پیش، در سینه‌ی موسیقی‌دانان شوشتر محفوظ مانده‌اند<sup>۱</sup>

### ساز شناسی ایرانی

سازهای ایرانی از حیث جنس چهار نوع هستند: فلزی، سفالی، چوبی و استخوانی.<sup>۲</sup> و از لحاظ نوع و شکل تولید صوت به سه گروه تقسیم می‌شوند:

۱- سازهای زهی

۲- سازهای بادی

۳- سازهای ضربی

گروه اول سازهای زهی خود به سه دسته جداگانه تقسیم بندی می‌شوند:

• زخمه‌ای: تار، دوتار، سه تار، عود، بریط، تنبور، چگور، رباب، قانون، چنگ

• کششی: کمانچه، قیچک، سرود

• زهی - کوبشی: سنتور

گروه دوم سازهای بادی مانند: فلوت، نی، قره نی، نی انبان، کرنا، نی جفتی، با لابان،

سرنا، نفیر، دونیه، شمشال.

گروه سوم سازهای ضربی: دایره، دهل، تنبک، نقاره، سنج، طاس، دف.

طبقه‌بندی شده‌اند. صدای حاصل از یک ساز به جنس و شکل ساختمان آن و طبعاً به ساخت صحیح

و دقیق آن بستگی دارد.

### سازشناسی شوشتر

کیوان پهلوان محقق و پژوهشگر برجسته موسیقی نواحی ایران در مورد موسیقی شوشتر چنین می‌گوید:

موسیقی شوشتر با توجه به تحقیقات انجام شده از دو بخش کلیدی شامل می‌شود:

۱- آوازهای شوشتری

۲- سازهای موسیقی شوشتری

در بخش اول یا همان آوازهای شوشتری مطالب زیادی توسط اساتید فن عنوان شده است اما متأسفانه

در بخش دوم یا سازهای موسیقی شوشتری علی‌رغم منحصر به فرد بودن سازهای شوشتر تاکنون

کسی به موسیقی سازی شوشتر نپرداخته و موسیقی سازی شوشتر که بر پایه سازهای نی جفتی و

دایره شوشتری است محجور مانده است.

۱. کاظم پوره، هویت موسیقی شوشتر، ص ۴۱.

۲. یکی از محدود سازهای استخوانی نی جفته می‌باشد که امروزه از نی تهیه می‌شود.

در قسمت دوم یا همان موسیقی سازی شوستر می‌توان گفت موسیقی سازی این شهر بر پایه دو ساز (نی جفتی و داره<sup>۱</sup> شوستری) استوار است، این دو ساز از افتخارات شوستر هستند که امروزه رو به فراموشی رفته‌اند و در حال از بین رفتن هستند.

در ساز نی جفتی به دلیل سختی نواختن ساز مانند بعضی از سازهای بادی کهن ایران مانند (سرنا و کرنا) روز به روز بیشتر رو به فراموشی است، این ساز با اسامی مختلفی مانند نی جفته، جفته، جفتی، نی جفتی، نی دوتایی، دو زله، دونای، دو قمیش، قشمه، دوساز و ... در ایران شناخته می‌شود.

منشا و تاریخ دقیقی از پیدایش این ساز مشخص نیست اما به احتمال قوی منشاء این ساز کهن منطقه بین‌النهرین است البته باید به این نکته توجه داشت که با توجه به تحقیقات صورت گرفته در زمان سومریان و آشوریان این ساز وجود داشته است. در کتاب موسیقی بین‌النهرین آمده است این ساز از جنس‌های مختلف نظیر مفرغ<sup>۲</sup> مس و گاه‌ها نقره استخوان و بعد ها نی ساخته می‌شد.

همانطور که قبلاً عنوان شد ساز نی جفتی در جنوب غربی ایران پیدایش یافته بنابر تحقیقات انجام شده و با توجه به شواهد این ساز از منطقه میان رودان و یا شوستر به بقیه مناطق یعنی از جنوب ایران به دیگر مناطق خصوصاً شمال ایران برده شده است.

در خراسان ساز نی جفته را قشمه<sup>۳</sup> می‌گویند که و مانند سرنا مختص اجرای موسیقی مراسم جشن و سرور است. به احتمال زیاد از زمانی که شاه عباس برای مقابله با ترکمن‌ها نیاز بود از کردها که همیشه حافظ مرزهای غربی ایران بوده‌اند و به عنوان پاسداران و مرزبانان نواحی غربی شهره بوده‌اند در نواحی شرقی برای مرزبانی به خدمت بگیرد این ساز را با خود به خراسان برده‌اند.

در طول تاریخ شوش و شوستر همواره به عنوان شهرهای مهم ایران قلمداد می‌شدند و در روزگاران دور به عنوان پایتخت ایران باستان نیز بوده‌اند که همین امر باعث شده بود تا تو جهی خاص به این دو شهر گردد لیکن مجموعه اتفاقات ناگوار همچون (قحطی، زلزله، سیل و بیماری‌هایی چون وبا، طاعون و ...) آن هم در فاصله زمانی تقریباً نزدیک به هم و از بین رفتن مردم خیلی از سنت‌ها و

۱. دایره شوستری یا داره سنجک دار .

۲. مفرغ قدیمی ترین آلیاژی است که بشر آن را شناخته و تهیه کرده است، زیرا در معادن مس معمولاً فلز مس بطور طبیعی با قلع بصورت یک آلیاژ طبیعی وجود دارد از این رو معمولاً نخستین ابزارهای مصنوعی فلزی که در قدیم توسط بشر ساخته شده غالباً از مفرغ است. (دهخدا).

۳. واژه‌ی قشمه می‌تواند تحریف‌شده‌ی «قشنه» (قوش + نی) به معنای نیی باشد، به احتمالی دیگر می‌تواند مأخوذ از واژه‌ی «قوشما» باشد که در زبان ترکی به معنای پیوست، همراه، الحاق شده و ضمیمه است. در این صورت وجه تسمیه‌ی ساز، ناظر بر ساختمان یا صدای آن است که از پیوستن دو لوله‌ی صوتی استخوانی یا ترکیب دو صدا تشکیل می‌شود. به این ساز «دوسازه» نیز می‌گویند.



فرهنگ های این منطقه را با خود به فراموشی برد اما این دو ساز یعنی نی جفته و دایره شوشتری به عنوان یک گنجینه فرهنگی از نیاکانمان به یادگار مانده و باید به طوری خاص مورد توجه قرار گیرند. همانطور که قبلاً گفته شد: ساز مکمل نی جفتی شوشتری دایره شوشتری است و این دوساز در کنار یکدیگر صدایی روحناواز تولید می کنند. دایره شوشتری یا در اصطلاح محلی دایره شوشتری یا دایره قاشقی با تمام سازهای کوبه ای تفاوت دارد.

کیوان پهلوان<sup>۱</sup> در کتاب دف و دایره چنین نوشته اند: «دایره ی منحصر به فرد شوشتر: در شوشتر به دایره ای برخورداریم که پنج قاشقک<sup>۲</sup> در طوقه ی آن تعبیه شد و کار زنجیر را می کند و دایره نواز از هنگام نواختن، آنها را به صدا در می آورد. این دایره اکنون کمتر مورد استفاده قرار می گیرد و ما تنها در تصاویر دوره تاریخی قبل به ویژه در نگاره های دوره تیموری و صفویه می بینیم.

دایره شوشتری در اصل یک ساز زنانه است و معمولاً زنان در مجالس جشن و سرور از آن استفاده می کنند. سنجک های تعبیه شده در این ساز که در پنج نقطه و هر نقطه ۲ یا ۳ یا ۴ سنجک در طوقه ساز جای دارند صدایی تولید می کنند که بسیار بسیار شبیه به خلخال<sup>۳</sup> پای زنان در هنگام رقص است. این سنجک ها در هنگام نواختن هیجان و زیبایی خاصی به قطعات اجرا شده توسط نوازنده می دهد. قطعات ساخته شده مخصوص عروسی شوشتری ها با ساز نی جفتی و دایره شوشتری اجرا می شود و با سازهای دیگر آن لطافت و زیبایی را ندارد. در یک کلام با ساز های دایره شوشتری و نی جفتی شوشتری در قطعات شوشتری می توان رقصید. با توجه به تحقیقات انجام شده ساز تنبک برای موسیقی (روحضی) کاربرد داشته و مخصوص لوتی های بود که ساز عمده آنها تار، تنبک و کمانچه بود و از دوره قاجار به شکل گسترده وارد موسیقی ایران شد.

تنبک با توجه به نداشتن سنجک (قاشقک) در ساختار بدنه خود و همچنین شیوه متفاوت نواختن این ساز با دایره در قطعات شاد شوشتری انسان را به وجد نمی آورد و آن هیجان را به مانند دایره شوشتری ایجاد نمی کند. ذکر این نکته بسیار مهم است که در اجرای قطعات شوشتری از دف نیز نمی توان استفاده کرد چون دایره و دف صدایی کاملاً متفاوت دارند و دف یک ساز رزمی است و دایره یک ساز بزمی است.

در آثار سفالینه به دست آمده در شوش سازی به نام دونای وجود دارد که احتمالاً نی جفته، فرم تغییر یافته آن در طول تاریخ می باشد. قسمت بدنه نی جفته در شوشتر، از دو نی به طول تقریباً ۲۵ سانتی متر و از جنس بال پرندگان قوی جثه مانند دال (نوعی پرند مردار خوار مانند کرکس) و یا استخوان

۱. کیوان پهلوان، دف و دایره در تاریخ ایران، در ادبیات فارسی، در ایران زمین تهران، آرون، ۱۳۹۳، صص ۷۹۰-

۷۹۱

۲. قاشقک مانند سنج بسیار کوچک هستند که دور تا دور دایره قرار می گیرد.

۳. خلخال نوعی تزیینات پای بانوان در قدیم بوده است.

پای لک لک ساخته می شود. نی جفته در بدنه خود و در روی هر لوله شش سوراخ دارد. دو سر باریکتر نیها به دو قمیش که از جنس (نی) درست شده وصل می شود. این نیها دارای شیارهایی است که نوازنده با دمیدن در آنها ارتعاش ایجاد می کند، بر اثر این ارتعاش و چگونگی حرکت انگشتان نوازنده بر سوراخ های نی، نغمه ها و مقامهای متفاوت نواخته می شوند. فاصله بین دو سوراخ در بدنه نی جفته دو سانتی متر است و قدرت اجرایی موسیقی در فضای باز را به خوبی دارد. نواختن نی جفته را به همراه تنبک در اصطلاح محلی نی تنبک می گویند<sup>۱</sup> اما در اصل نی جفتی را به همراه دایره شوشتری می نوازند.

شوشتر دارای سازهایی با قدمت کهن است. که سرنای کوچک، نی جفته، دایره شوشتری، دهل و نی و تار و تنبک (تال تنبک) موسیقی های کهن را اجرا می کنند دایره نیز بیشتر توسط زنان در مجالس زنانه و به نحو زیبایی به همراه ترانه ها نواخته می شود.

موسیقی شوشتر دارای این سازها است<sup>۲</sup>:

۱- ساز (تار)

۲- سرنای کوچک

۳- نی جفته

۴- دهل

۵- تنبک

۶- دایره (دایره)

۷- نی

امروزه آوازهای شوشتر معمولاً با ساز تار و تنبک یا نی جفته و تنبک همراهی می شود<sup>۳</sup> اما در قدیم نی جفتی و دایره شوشتری سازهای اصلی این دیار را شامل می شدند.

نی جفته، سازی که از دیرباز در اجرای نغمات موسیقی شوشتر نقش محور داشته است. خصوصاً در برنامه ها جشن و سرور و یا تفریح مانند مراسم خاص عروسی شوشتر و یا کلک سواری. دکتر کیوان پهلوان در کتاب خود می نویسد در قدیم در آمدن داماد از حمام در آیین عروسی و گذشتن از کوچه ها و معابر عمومی با نواختن نی جفته و تنبک همراه میشده این آهنگ ها پر تحرک شاد است و همچنین رقص مخصوص به خود را دارد. در مورد کلک سواری آهنگی مخصوص مینوازند به نام سر

۱. مهشید نقاش پور، موسیقی شوشتری، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۶، ص ۱۹۳.

۲. همان منبع، ص ۱۸۹.

۳. کیوان پهلوان، فرهنگ گفتاری در موسیقی ایران (بخش استان خوزستان)، ص ۴۷.

کلکی این اهنگ از آهنگ های خاص و مورد توجه جوانان و نوجوانان پر شوری است که امروزه برای تفریح به کلک سواری می پردازند.

رنگ سرکلکی یا دشتی نی جفته : با نی جفته و تنبک اجرا می شود و مربوط به زمانی است که از کلک برای عبور بار از رودخانه استفاده می شده است<sup>۱</sup> در آخر این اهنگ معمولاً رنگ هچه اجرا می شود این سازه به دلیل برخورداری از حجم بالای صدادهی و قدرت بیان موسیقایی بلیغ و کاربردی، برای اجرا در محیط های باز بسیار مناسب و موثر بوده است.

این سازمان معمولاً<sup>۲</sup> در کنار سازه های کوبه ای مثل تنبک، دهل، دف و دایره بدون نیاز به دستگاه های صدابرداری (تقویت صدا) مورد استفاده قرار می گیرد.

از منظر سازشناسی و با نگاهی به کاوش های باستان شناسی که در منطقه خوزستان خصوصاً تپه های باستانی انجام شده است، به تخمین می توان قدمت این ساز را به دوره ایلامی نسبت داد (که البته نیاز به تحقیقات کامل تر دارد).

در همین باره سرکار خانم نقاش پور در کتاب خود تحت عنوان موسیقی شوشتر چنین می گوید: «در آثار سفالینه به دست آمده در شوش سازی به نام دونای وجود دارد که احتمالاً نی جفته، فرم تغییر یافته آن در طول تاریخ می باشد»<sup>۲</sup>.

این ساز روایتگر اصلی سازی و آوازی موسیقی شوشتر یا همان ۲۴ مقوم بوده که بعدها بخش های عمده ای از این ردیف ها و نغمات توسط استاد عبدالمحمد برجسته بر روی ساز تار پیاده شد و این دو ساز هم دوش یکدیگر نقش اصلی و اساسی در انتقال و اجرای نغمات محلی شوشتر را ایفا کرده اند امروزه هنوز هم می شود رد پای قدیمی ترین و اصیل ترین ملودی های شوشتری را در مجموعه نواخت های نی جفته جستجو کرد.

نی جفته که دارای رپرتواری مشخص است که بعضی از این ملودی ها را می توان فقط خاص این ساز دانست. این مجموعه متنوع شامل: مقدمه ها، ضربی ها، رنگ ها، مقام ها (آواز بدون ضرب)، رقص ها، ترانه های مختلف و همچنین ضربی هایی است که صرفاً برای همراهی آواز خوان های آواز های دارای وزن آزاد اجرا می شده است.

کهن شهر شوشتر دارای نوازندگانی متبحر، توانمند و صاحب سبک در نوازندگی نی جفته بوده است. از شاخص ترین این سبک ها می توان به دو سبک متمایز استاد کرم عنبر و استاد غلام مختار بند اشاره کرد. این ساز باستانی، با صدای رسا و نوای شاد و با نشاط و پر انرژی، یادآور آیام و لحظات شادی

۱. همان منبع، ص ۵۲

۲. مهشید نقاش پور، موسیقی شوشتری، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۶، ص ۱۹۳.

و خوشدلی و ساده زیستی است، امید است که با استقبال شایسته نسل جوان طنین روح بخش این ساز کهن، مانا و جاودانه، پیوسته برقرار باشد.<sup>۱</sup>

صیقلگر آینه‌ی تجدید قدیم است نتوان به نوبی غافل از این ساز کهن رفت (بیدل دهلوی) در آثار سفالینه به دست آمده در شوش سازی به نام دونای وجود دارد که احتمالاً نی جفته، فرم تغییر یافته آن در طول تاریخ می باشد.

قسمت بدنه نی جفته در شوستر، از دو نی به طول تقریباً ۲۵ سانتی متر و از جنس بال پرندگان قوی جثه مانند دال (نوعی پرند مردار خوار مانند کرکس) و یا استخوان پای لک لک ساخته می شود. نی جفته در بدنه خود و در روی هر لوله شش سوراخ دارد. دو سر باریکتر نی ها به دو قمیش که از جنس (نی) درست شده وصل می شود. این نی ها دارای شیارهایی است که نوازنده با دمیدن در آن ها ارتعاش ایجاد می کند، بر اثر این ارتعاش و چگونگی حرکت انگشتان نوازنده بر سوراخهای نی، نغمه ها و مقام های متفاوت نواخته می شوند. فاصله بین دو سوراخ در بدنه نی جفته دو سانتی متر است و قدرت اجرایی موسیقی در فضای باز را به خوبی دارد. نواختن نی جفته را به همراه تنبک در اصطلاح محلی نی تنبک می گویند.<sup>۲</sup>

امروزه معمولاً مقام ها با ساز (تار) و تنبک اجرا می شود که بیشتر مخصوص نواخته شدن در فضاهای بسته است. اما در گذشته مقام ها با سازهایی نظیر نی جفته، سُرنا، و دُهل اجرا می شدند این امر به این علت بود که چون وسعت صدا دهی سازها بالا بود و عموماً اجرای موسیقی در فضای باز صورت می گرفت، از این ساز ها استفاده می شد. به طور مثال در آیین عروسی که در شوستر قدیم، هفت شب و هفت روز ادامه داشته و در دیگر مراسم آیینی، در معابر عمومی و فضاهای بسته از همگی این سازها استفاده می شده است.

نکته دیگری که در مورد صدادهی سازها مطرح می باشد این است که ساز نی جفته، به علت نداشتن ربع پرده ساز ناقصی است و نمی تواند برخی از مقام ها را اجرا کند. اما چون ساز بادی است بستگی به مهارت نوازنده دارد که تا چه حد مهارت نوازندگی و در آوردن صدای (پف<sup>۳</sup>) نی جفته در مقام های پیچیده تر داشته باشد.<sup>۴</sup> ساز نی جفته همان طور که از نام آن پیداست از دو نی در کنار هم ساخته شده است از این ساز با اسم هایی نظیر نی جفتی، دو زله، دو نای، دو قمیش، جفتی، جفته و جفتک نیز نام برده می شود.

۱. مصاحبه: داوود عزیز زاده کارشناس موسیقی و نوازنده خرداد ماه ۱۳۹۸

۲. مهشید نقاش پور، موسیقی شوستری، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۶، ص ۱۹۳.

۳. فوت کردن درون ساز که به مهارت بالایی نیاز دارد

۴. مهشید نقاش پور، موسیقی شوستری، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۶، ص ۵۰.

استاد عیدی اسد بها<sup>۱</sup> در مورد اصل ساز نی جفته شوشتری چنین می گوید: «در قدیم نوازندگان علاوه بر نوازندگی ساز هم می ساختند، این ساز در اصل از جنس استخوان پرنده ای به نام دال (نوعی پرنده لاشخور قوی جسته مانند کرکس) و یا پای لک لک ساخته می شود که امروزه دیگر برای ساخت این ساز از استخوان استفاده نمی شود و به جای آن از نی های کوهستان درست می شود برای ساخت نی جفته از استخوان ابتدا پرنده را شکار می کردند و به آرامی گوشت را تا جایی که به استخوان آسیب وارد نشود می تراشتند بعد از آن به آرامی دو سر استخوان را برش می دادند. در این مرحله برای این که درون استخوانها کاملا از چربی و گوشت پاک شود استخوان ها را در نزدیکی لانه مورچه در زیر سایه درخت قرار می دادند تا مورچه مغز استخوان را بخورد بعد حدود ۸ هفته که مغز استخوان کاملا خورده شد، برای سوراخ کردن استخوان از یک تکه شیشه استفاده می کردند. و به آرامی شروع به سوراخ کردن استخوان می نمودند.»

**استاد حمید رضا شعبان نوازنده و سازنده ساز نی جفته شوشتری در این باره چنین نظری دارند:** «تفاوت صدا در سازی که با نی ساخته شده است و سازی که با استخوان دال ساخته شده، کاملا مشخص است، در سازی که با نی ساخته شده است ابتدا و انتهای دسته ساز یک قطر دارد اما در سازی که با استخوان ساخته شده باشد ابتدای ساز قطر کم و انتهای ساز قطر بیشتری دارد همین امر باعث شده تا صدای سازی که از جنس استخوان است به مراتب صدای زیباتری داشته باشد. نی جفتی از سازهای بادی مضاعف (دوتایی) که دو زبانه ی یک لایه دارد. در این ساز هر دو نی به موازات هم جفت می شوند. هر زبانه بر روی لوله ای صوتی قرار می گیرد. انواع گوناگون این ساز امروز در برخی نواحی ایران، چون کردستان، کرمانشاه، شمال و جنوب خراسان، ایلام، خوزستان، هرمزگان، بوشهر و بعضی از مناطق ترکمن صحرا رایج است. با نام هایی چون دوزله، دو سازه، قُمَشَه، دو نی، نی جفتی، جفتی، نی جفته، نی جفتک، جفته، قلم جفتی نیز مشهور است. در نواحی گوناگونی از ایران در اندازه ها و اشکال مختلف و با جنس های متنوع ساخته می شود. مثلا در کردستان، کرمانشاه، ایلام خراسان و خوزستان از استخوان (پرندهگان قوی جسته مانند کتف دال نوعی پرنده مردار خوار یا استخوان پای لک لک) یا نی و به ندرت از لوله فلزی و در بوشهر و هرمزگان فقط از نی این ساز ساخته میشود، جنس زبانه ها بیشتر از نی و گاه از فلز است سازهای این گروه با شیوه نفس برگردان نواخته می شوند و معمولا در مجالس عروسی و شادمانی کاربرد محدود دارد.» البته در شوشتر به گفته دکتر **کیوان پهلوان** پژوهشگر برجسته موسیقی رپرتوار موسیقی شوشتر تماما بر روی ساز نی جفته است هر کدا از دو لوله صوتی این ساز پنج سوراخ تا هفت سوراخ (در شوشتر که زادگاه این ساز است بروی

۱. استاد عیدی اسد بها متولد ۱۳۰۷ از نوازنده چیره دست ساز نی جفته شوشتری می باشد ایشان اجراهای مشترک

با استاد برجسته پدر تار نوازی غربی ایران و همچنین استاد گرجی و اساتید بنام کشور داشته اند.

هر دسته شش سوراخ وجود دارد) صوتی در جلو ساز دارد و فاقد سوراخ پشت است از سازهایی که با نی جفته نواخته می‌شوند دایره، داره قاشقک (قاشقی) دف، تنبک و دهل که همگی از سازهایی کوبه ای محسوب می‌شوند، می‌توان نام برد.

**نکته بسیار مهمی که در اینجا قابل توجه می‌باشد این است که** «بر اساس مصاحبه‌های صورت گرفته با اساتید برجسته موسیقی شوستر تا سال ۱۳۳۰ برای ساخت این ساز از استخوان استفاده می‌شده، اما به خاطر حفظ محیط زیست مردم شوستر از نی به جای استخوان برای ساخت این ساز استفاده می‌کنند. نی مورد استفاده برای ساخت ساز نی جفته (زبان و دسته ساز) باید از گیاهی باشد که در کوهستان پرورش پیدا می‌کند یا از آب دور باشد. زیرا نی که در آب رشد کرده باشد به علت داشتن مقادیر زیاد آب در بافت خود از کیفیت بسیار پایینی برخوردار است و در کمتر از ۳ روز به آسانی شکسته می‌شود. در زبان شوستری به نی که درون آب رشد می‌کند نی جيله<sup>۱</sup> می‌گویند. معمولاً برداشت نی برای ساخت این ساز از اوایل فروردین آغاز می‌شود و تا اواخر اردیبهشت ادامه خواهد داشت.»

بعد از برداشت نی نوبت به رطوبت گیری می‌رسد برای این کار نی‌ها را درون پلاستیک می‌گذارند، بعد نی‌ها را در جای تاریک که هوا عبور نکند قرار می‌دهند برای این کار نی‌ها به طوری قرار داده می‌شوند که در زمان خشک شدن کاملاً صاف شود. بعضی از اساتید برای این موضوع نی را به یک چوب می‌بندند تا کاملاً صاف شود. **نی جفته شوستری** از چهار قسمت اصلی تشکیل شده است:

(۱) موم (۲) زبان (۳) دسته و نخ مومی.

**۱- موم** : کاربرد موم در نی جفته برای این است که دوساز در طول زمان از یکدیگر جدا نشوند، و به نوعی مثل چسب عمل می‌کند. موم از کندوی زنبور عسل وحشی استفاده می‌شود کیفیت کندوی زنبور کوهستان به مراتب بالاتر از موم زنبور های عسل باغی و جنگلی است.

**۲- زبان** : زبان (زله یا پیکو) قسمتی از ساز است که با ایجاد شیار توسط سازنده ساخته می‌شود. نوازنده با دمیدن در این قسمت از ساز ایجاد ارتعاش می‌کند و صدا تولید می‌شود. نی مورد استفاده

---

۱. نی جيله: (نی ج ی ل) ریزه های نی و چوب که با سیلاب از دره و کوه صحرا بروی آب آید (نی جيله بر وزن پيله) - اوو زیادی نی جيله آورده یعنی آب زیل نی پاره و چوب با خود به همراه آورده است در شوستر به نی های کنار رودخانه لوون یا نی جيله گفته می‌شود.

استاد اسد بها از قول اساتید قدیم می‌گفت: ای استخون دال نبید مرو سراغ نی جيله به معنی اینکه اگر استخون دال برای ساخت ساز نبود سراغ نی که در آب رشد کرده مرو که به سادگی خراب می‌شود. این ضرب المثل که قطعاً در سال های ۱۳۳۰ بوجود آمده است به کارهای بیپوده اشاره مستقیم دارد و با ضرب المثل آب در هاون کوبیدن هم معنی می‌باشد البته این ضرب المثل فقط بین سازندگان و نوازندگان این ساز شهرت دارد و نویسنده در جای دیگری این ضرب المثل را نشنیده بود.

برای زبانه این ساز یک سر باز و یک سر بسته دارد ( گیاه نی بند، بند است هر بند با بند دیگر پرده ای دارد که باعث جدایی هر بند می‌شود)

**ابعاد زبانه:** زبانه قطری برابر ۶ الی ۸ میلی متر دارد بلندای زبانه در نی جفته شوشتری ۲ انگشت الی ۲.۵ انگشت است معادل ۵ الی ۷ سانتی متر سه نمونه ساز نی جفته وجود دارد ساز بم، زیر بم و زیر که اندازه طول زبانه در آنها متفاوت است زیر ۵ سانتی متر زیر بم ۷ سانتی متر و بم ۹ سانتی متر طول دارد.

### برش زبانه

در برش زبانه برای ساز نی جفته شوشتری باید به چشم نی<sup>۱</sup> توجه شود که حتماً به سمت پایین باشد. این کار به این دلیل است که زبانه در ریتم های مختلف از صدا نایستد. اما در نی **آنبان** گره رو به بالا دسته تراش داده می‌شود.

قبل از برش زبانه درون زبانه ها را با سوهانی کوچکی تمیز می‌کنیم این کار به دقت بالایی نیاز دارد و نباید پرده بند پاره شود در ساز نی جفتی باید هر دو ساز یک کوک باشند به همین دلیل هر دو زبانه را با هم برش می‌دهیم. برش از سمتی زده می‌شود که زبانه باز باشد و به سمت پرده زبانه برش داده می‌شود زبانه از سمت باز ۱.۵ الی ۲ سانتی متر فاصله دارد و بعد از آن برش به صورت اوریب زده می‌شود بعد از برش باید زبانه را اخته<sup>۲</sup> کرد. برای اخته کردن ناصافی های روی نی را به وسیله تیزبر و همچنین سمباده بر طرف می‌کنیم. بعد از اخته کردن برای اینکه زبانه صدای زیباتری بدهد به مدت ۳ الی ۵ ثانیه لای زبانه را باز کرده با آتش حرارت می‌دهیم این کار سبب می‌شود در تمام زبانه یکنواخت باشد. بعد از این کار مقداری زبانه را بین دو دست مالش می‌دهیم این کار به بهتر شدن صدای زبانه کمک می‌کند. سیقل دادن زبانه توسط استاد کار برای تنظیم صدای ساز بسیار اهمیت دارد.

بعد از اینکه کار اخته کردن تمام شد به مدت ۲۰ ثانیه با روغن داغ زبانه ها را سرخ می‌کنیم این کار سبب می‌شود آب دهان باعث نشود ساز از صدا<sup>۳</sup> بایستد.

برای تنظیم جای قرارگیری زبانه درون دسته ساز نخ موم<sup>۴</sup> را دور زبانه می‌پیچانند.

۱. در هر بند از نی یک گره وجود دارد که به آن در اصطلاح به آن چشم گره گفت می‌شود

۲. اخته کردن اصطلاحی محلی است که در زمانی که بخواهند چیزی را سیقل دهند به کار برده می‌شود

۳. در ساز زمانی که آب دهان بروی زبانه بریزد باعث می‌شود میان برش زبانه آب قرار بگیرد ساز تولید صدا نمی‌کند.

۴. نخ موم: نخ را با موم زنبور عسل آغشته می‌کنند این کار باعث می‌شود تا طول زمان نخ باز نشود و به نوعی مانند چسب عمل می‌کند خصوصاً زمانی که زبانه ها خیس می‌شوند.

**دسته ساز:** همان طور که قبلا اشاره شد جنس دسته ساز قبلا از استخوان استفاده می شده اما امروزه به خاطر حفظ محیط زیست از نی استفاده می شود برای ساخت دسته ساز از قسمت های پایین تر گیاه استفاده می شود این کار به این دلیل است که نی به قطر نورد نظر برای ساخت دسته ساز رسیده است همچنین برای دسته نباید گره (بند) درون دسته ساز وجود داشته باشد. پس از رطوبت گیری بندها را از دسته مورد بالا و پایین بند ها را جدا می کنیم تا (نی به صورت یک تکه) خالی شود، سپس درون نی را با سوهان صیقل می دهیم بر روی دسته نی جفته شوشتی دوازده سوراخ (هر دسته شش سوراخ) قرار دارد که هر سوراخ نته متفاوت دارد. برای ایجاد سوراخ بر روی دسته ساز به وسیله نی سوراخ کن<sup>۱</sup> که توسط حرارت داغ شده است با فشار مستقیم استفاده می کنیم.

اولین سوراخ در فاصله ۲۵ میلی متری دسته ایجاد می شود سپس بقیه سوراخ ها ایجاد می شود. فاصله بین سوراخ های روی دسته ۲۱ الی ۲۸ میلی متری است فاصله آخرین سوراخ تا انتهای ساز باید ۳۵ میلی متری باشد هرچه فاصله دو سوراخ نزدیکتر باشد صدای ساز زیر و هرچه فاصله روی سوراخ ها از هم دور تر باشد صدای ساز بم می شود قطر هر سوراخ ایجاد شده بین ۴ الی ۶ میلی متری است هر چه سوراخ ها تنگ تر باشند صدا ساز زیر (بالا) و هر چه سوراخ های روی دسته ساز گشاد تر باشند صدای ساز بم (پایین) می شود قطر نی مورد استفاده در دسته ساز ۸ الی ۱۲ میلی متری می باشد و طول دسته ساز (بدون زبانه) ۱۷۰ الی ۱۹۰ میلی متری می باشد بعد از اینکه ۶ سوراخ در هر دسته به صورت قرینه ایجاد شدند. نوبت به جفت کردن دو نی به هم می رسد. عرض دو نی به هم وصل شده ۲۰ الی ۳۰ میلی متری است. برای جفت کردن دو نی به هم ابتدا نخ موم را به دور دو دسته ساز می تابانیم بعد از آن بروی نخ موم ها، را با موم کاملا پوشش می دهیم به صورتی که تمام سطح روی نخ را بگیرد بعد از آن پشت ساز و همچنین بین دو دسته ساز را با موم می پوشانیم این کار سبب می شود تا استحکام و طول عمر نی جفته بسیار زیاد تر می شود.

### ابزار و اشیاء وابسته به این ساز

- ۱- تیز بر (کاتر) یا قلمتراش که چاقویی ظریف و بسیار تیزی است و برای تراشیدن و قطزدن قلم به کار می رود.
- ۲- متر برای اندازه گیری ابعاد قلم مورد استفاده قرار می گیرد.
- ۳- کاسه و روغن برای سرخ کردن زبانه ها مورد استفاده قرار می گیرد.
- ۴- سوهان کوتاه و بلند برای صیقل دادن درون ساز مورد استفاده قرار می گیرد.
- ۵- سمباده برای اخته کردن زبانه مورد استفاده قرار می گیرد.
- ۶- نی سوراخ کن برای ایجاد سوراخ بر روی دسته ساز مورد استفاده قرار می گیرد.

<sup>۱</sup> - نی سوراخ کن میله ای است به طول حدودا ۳۰ سانتی متر با یک دسته پلاستیکی. بعضی از سازندگان نی جفتی قسمت جلوی پیچ گوشتی را جدا می کنند و از آن به عنوان نی سوراخ کن استفاده می کنند.



- ۷- موم برای پرکردن منافذ و همچنین استحکام بیشتر ساز مورد استفاده قرار می‌گیرد.
- ۸- نج موم برای تنظیم کردن زبانه در جای درست و جفت کردن موقت دو نی به موازات هم مورد استفاده قرار می‌گیرد.
- ۹- پیک نیک برای حرارت دادن به نی سوراخ کن و همچنین گرم کردن روغن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۱۰- کولیکس برای اندازه گیری مورد استفاده قرار می‌گیرد.

مناطق برداشت نی مورد استفاده برای ساخت نی جفته شوشتری در اطراف کوه فدک است. این ساز در برخی نواحی ایران، چون کردستان، کرمانشاه، شمال و جنوب خراسان، ایلام، خوزستان، هرمزگان، بوشهر و بعضی از مناطق ترکمن صحرا رایج است. با نام هایی چون دوزله، دو سازه، قُمشَه، دو نی، نی جفتی، جفتی، نی جفته، نی جفتک، جفته، قلم جفتی نیز مشهور است.

**برخی از اقدامات برای ترویج و گسترش، ساز اصیل نی جفته(نی جفتی) در شوشتر:**

- استاد حمید رضا شعبان به ۲ نفر از علاقه مندان در حال آموزش کامل این رشته خاص هستند.
- ساخت مستند ساخت ساز نی جفتی شوشتری با همکاری مشترک **میلاذ خیاط و محسن گنج** و پخش از شبکه خوزستان.
- **بنیاد شوشتر شناسی دیبا** در حال ساخت مستند آخرین صدای ساز اصیل (زندگی حمید رضا شعبان آخرین سازنده نی جفته شوشتری) به سرپرستی **محسن گنج** است.
- **مهندس میلاذ خیاط** در حال ساخت مستند زندگی استاد عیدی اسد بها از نوازندگان چیره دست این ساز اصیل شوشتر است.

### نتیجه گیری

موسیقی بخش جدایی ناپذیر از هویت فرهنگی مردم شوشتر است و در گروه فناوری های سنتی قرار گرفته که بسیار حایز اهمیت است. تولید این ساز از گذشته در شوشتر مرسوم بوده که در سال های اخیر از رونق افتاده و رو به فراموشی رفته است، لذا اهمیت آن برای حفظ و بقاء این بخش از هویت فرهنگی خوزستان قابل توجه است.

در آثار سفالینه به دست آمده در شوش ، سازی به نام دونای وجود دارد که احتمالاً نی جفته، فرم تغییر یافته آن در طول تاریخ می باشد. قسمت بدنه نی جفته در شوشتر، از دو نی به طول تقریباً ۲۵ سانتی متر و از جنس بال پرندگان قوی جثه مانند دال (نوعی پرند مردار خوار مانند کرکس) و یا استخوان پای لک ساخته می شود. نی جفته در بدنه خود و در روی هر لوله شش سوراخ دارد. دو سر باریکتر نی ها به دو قُمیش که از جنس (نی) درست شده وصل می شود. این نی ها دارای شیارهایی است که نوازنده با دمیدن در آنها ارتعاش ایجاد می کند، بر اثر این ارتعاش و چگونگی حرکت انگشتان نوازنده بر سوراخ های نی، نغمه ها و مقام های متفاوت نواخه می شوند. فاصله بین دو سوراخ در بدنه

نی جفته دو سانتی متر است و قدرت اجرایی موسیقی در فضای باز را به خوبی دارد. نواختن نی جفته را به همراه تنبک در اصطلاح محلی نی تنبک می گویند.

ساخت زبانه و دسته ساز از جنس فلز یکی از عوامل تهدید کننده در این ساز است. همچنین گرایش جوانان به سازهای غربی (خصوصاً سازهای الکترونیک) باعث شده این ساز روز به روز رو به فراموشی برود. مراحل ساخت این ساز دشوار و پرهزینه است و سود اندکی حاصل می شود و جزو مشاغلی است که جوانان به آن رغبت ندارند و همچنین به دلیل سختی بالای کار، معمولاً سازندگان این ساز دچار عارضه پا درد و کمر درد می گردند و جوانان نیز راغب به ادامه این حرفه نیستند، به همین دلیل این هنر سنتی رو به زوال است. و طبعاً روز به روز این ساز اصیل شوشتری نیز رو به فراموشی می رود.

#### پیشنهادها

- ساخت کلیپ، آهنگ و... به صورت تلفیقی (پاپ و محلی) برای گرایش بیشتر جوانان به موسیقی بومی محلی.
- حمایت از نوازندگان و سازندگان این ساز.
- برگزاری کنسرت های بومی محلی برای معرفی هرچه بیشتر ساز های محلی ایرانی.
- برنامه ریزی و ارائه راهکارهای مناسب جهت بهبود شرایط اقتصادی متولیان این رشته.
- معرفی بیشتر این رشته با تبلیغات رسانه ها، نمایشگاه های داخلی و خارجی از طریق متولیان فرهنگی کشور.
- دادن امتیازات ویژه به نوازندگان و سازندگان این ساز و تشویق و حمایت آنها در حفظ و ترویج این ساز.
- برنامه ریزی مدیریت در بخش آموزش و معرفی توسط میراث فرهنگی.
- تهیه و تولید فیلم های مستند و قابل عرضه در رسانه ملی و بین المللی جهت آشنایی و معرفی هر چه بهتر و بیشتر این صنعت.

## منابع و ماخذ

- بحرانی پور، علی؛ ولی عرب، مسعود (۱۳۹۳). تاریخ شوستر از ورود اسلام تا پایان حکومت خاندان سادات مرعشی، اهواز: ترآوا.
- برنامه مختص موسیقی تولید شبکه ۴ صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- پهلوان، کیوان (۱۳۹۳). فرهنگ گفتاری در موسیقی ایران (بخش استان خوزستان)، تهران:
- \_\_\_\_\_ (۱۳۹۷). فرهنگ تعزیه در جهان ایرانی، بخش خوزستان، تهران: آرون.
- \_\_\_\_\_ (۱۳۹۳). دف و دایره در تاریخ ایران، در ادبیات فارسی، در ایران زمین، تهران: آرون.
- پوره، کاظم (۱۳۹۵). هویت موسیقی شوستر، اهواز: الیما.
- خیاط، میلاد؛ عقیفی، محمدابراهیم (۱۳۹۵). مدلسازی توسعه شهری با استفاده از سنجش از دور و GIS، تهران: ماهواره
- مصاحبه خردادماه (۱۳۹۸). با آقای داوود عزیز زاده کارشناس موسیقی و نوازنده.
- نقاش پور، مهشید (۱۳۸۶). موسیقی شوشتی، تهران: سوره مهر.



